

AUTOREFERAT

1. Dane biograficzne

Po ukończeniu szkoły podstawowej i liceum ogólnokształcącego w Warszawie, rozpocząłem studia na Politechnice Warszawskiej na Wydziale Mechanicznym Energetyki i Lotnictwa. Obroniona praca magisterskiej w zakresie bioniki (biocybernetyki) poświęcona była wybranym aspektom matematycznego modelu sterowania i regulacji układu motorycznego człowieka. Prace teoretyczne, zapoczątkowane podczas studiów, zaowocowały uczestnictwem w pierwszej konferencji biocybernetyki, zorganizowanej przez Polską Akademię Nauk.

Po studiach rozpocząłem pracę w ówczesnym Instytucie Psychologii Wydziału Psychologii i Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego. Przez 12 lat kierowałem Laboratorium Aparatury Psychologii Eksperymentalnej, jednocześnie prowadząc badania w zakresie stymulacji sensorycznej i regulacji zachowań. W 1984 roku obroniłem pracę doktorską, poświęconą regulacyjnym mechanizmom behawioralnym. Dopuszczenie do obrony pracy doktorskiej wymagało zdania dodatkowych egzaminów z psychologii, obejmujących wszystkie działy tej dyscypliny wiedzy. W 1986 roku zostałem adiunktem w Zakładzie Psychologii Zwierząt (potem Zakładzie Psychologii Biologicznej), gdzie pracowałem do lutego 2012 roku.

Od 1987 roku uczestniczyłem w konferencjach i kongresach naukowych psychologii i etologii we Włoszech, Holandii, Belgii, Monaco i USA, prezentując badania, jakie po doktoracie prowadziłem w zakresie mechanizmów stymulacyjnych i aktywności eksploracyjnej.

W 1992 roku zaprzestałem badań eksperymentalnych i zająłem się twórczością literacką (dramat), nadal jednak prowadząc zajęcia dydaktyczne na UW.

W roku 2000 powróciłem do pracy naukowej, poświęcając się problematyce eksploracji poznawczej, twórczości i psychologii twórców. Rozpocząłem także studia nad problematyką psychologii kulturowej i historiozofii. Dwukrotnie uczestniczyłem w konferencjach Międzynarodowego Towarzystwa Studiów Porównawczych Cywilizacji (ISCSC), a przed rok byłem jednym z jego wiceprezydentów. Opublikowałem szereg prac (artykułów i książek) poświęconych tej tematyce. Nawiązane kontakty zaowocowały propozycjami wydawniczymi na pokrewne tematy psychologiczne, z których najważniejszą było włączenie dwóch moich rozdziałów na temat rezyliencji do trzytomowej monografii tematycznej, wydanej w 2011 roku w Nova Science Pbl. Było to nawiązanie do wcześniejszych publikacji na temat stresu.

Problematykę twórczości rozwinąłem w wielu artykułach i książkach, koncentrując się na fenomenie aktu twórczego, a także podmiotowości i kreatywności człowieka w ujęciu pedagogicznym, psychologicznym i fenomenologicznym.

W latach 2000-2012 wydałem szereg interdyscyplinarnych prac eseistycznych i monograficznych z zakresu szeroko rozumianej problematyki filozofii psychologii, filozofii kultury, historiozofii, psychologii twórczości (muzyka, teatr, literatura), psychologii kulturowej, wychowania do podmiotowości i kreatywności.

Nie pełniłem żadnych akademickich funkcji administracyjnych w ciałach wybieralnych i mianowanych. Wynikało to z decyzji unikania aktywności w strukturach jakkolwiek sformalizowanych.

2. Wykształcenie:

1. 1963-1970 – studia na Wydziale Mechanicznym Energetyki i Lotnictwa (Politechnika Warszawska), kierunek: mechanika stosowana.
2. 1970 – dyplom magistra inżyniera w specjalności mechanika stosowana.

3. 1984 – uzyskanie stopnia doktora nauk humanistycznych z psychologii na podstawie obronionej pracy: *Aktywność regulująca dopływ stymulacji sensorycznej różnej modalności u szczurów*.

3. Działalność naukowo-badawcza.

Wyróżnić należy cztery główne obszary zainteresowań i działalności badawczo-naukowej:

- a. psychologia behawioralna – polimodalna stymulacja sensoryczna, regulacyjne mechanizmy motywacyjne, stres i rezyliencja.
- b. psychologia i pedagogika twórczości – od potrzeby informacji, poprzez ciekawość i eksplorację poznawczą, do kształtowania się kreatywności i ekspansji twórczej (sztuka) w rozwoju człowieka (studia psychobiograficzne);
- c. kształtowanie się tożsamości i podmiotowości kulturowej, historycznej i moralnej; psychologia kulturowa i międzykulturowa
- d. studia porównawcze nad podmiotowością jednostki i cywilizacji.

Obszary te, z pozoru niezależne, należy rozpatrywać w ścisłym ze sobą powiązaniu.

Dlatego opis mojej działalności naukowo-badawczej będzie łączył je w jedną wielowątkową narrację.

3.1 Psychologia behawioralna

Główny temat badawczy: analiza zapotrzebowania na stymulację sensoryczną w paradygmacie homeostatycznych koncepcji regulacji zachowań – polimodalność stymulacji, fazowość struktury aktywności, jej wygaszanie i aktywowanie pod wpływem zmiennych warunków środowiskowych. Dwa nowatorskie rodzaje badań:

(a) wykazanie recepcji pól elektromagnetycznych (bodźce elektromagnetyczne jako wzmocnienie specyficzne). Wyniki badań przedstawiono podczas kongresu etologicznego w USA (Madison, 1987).). Dalsze prace w zakresie stymulacji elektromagnetycznej zostały przerwane z powodów pozamerytorycznych – w owym czasie zmonopolizowały je instytucje wojskowe (WIML).

(b) oznaczenie naprzemienności wyodrębnionych faz eksploracyjnych w cyklu zaspokajania potrzeby stymulacji. Wyniki badań weszły do puli wątków problemowych, rozwijanych dalej przez psychologów behawioralnych i do dzisiaj są cytowane w literaturze przedmiotu. Jak i w osobnych publikacjach (zarówno drukowanych jak i referowanych na kolejnych konferencjach międzynarodowych (Holandia, Belgia, Monaco, Włochy

Wyjaśnienie mechaniki motywacyjnej i regulacyjnej ludzkich zachowań wyłącznie w kategoriach paradygmatu funkcjonalistycznego (homeostaza) jest niemożliwe. Uzasadnienie konieczności i sposoby wyjścia poza te kategorie przedstawiłem w monografii *Magia i mitologia psychologii* (WUW, Warszawa, 2008). Istota problemu tkwi w pomijaniu duchowych i niematerialnych ze swej natury aspektów ludzkiej natury (np. świadomości, woli i in.). Prowadzi to więc do nieoznaczoności tego opisu w paradygmacie redukcjonizmu funkcjonalistycznego – chociażby ze względu na psychologicznie rozumiany subiektywizm poznawczy (np. Percepcja w przestrzeni dźwiękowej – akustyka, psychoakustyka i psychologia. *Audiofonologia*, XXIV, 5-22) czy decyzyjno-sprawczy. Konieczne więc staje się ogarnięcie kwestii dualizmu natury człowieka, czyli włączenia we wszystkie dalsze rozważania fenomenu duchowości, a także tożsamości kulturowej i moralnej. W monografii wydzielono i szczegółowo opisano modele człowieka zredukowanego (psychologicznego), zintegrowanego i zespolonego.

Zaproponowano przyjęcie swoistej analogii z zasadą nieoznaczoności w fizyce, pozwalającej ująć w jednym modelu odmienne jakościowo zjawiska uwikłane we wszystkie

procesy psychiczne. Zasadza się on na rachunku funkcji zespolonych, dzięki któremu możliwe jest włączanie nieoznaczoności zjawisk i procesów intrapsychicznych do studiów psychologicznych jako czynnika podlegającego analizie formalnej. Składowa urojona wielkości zespolonej jest tu operatorem, transformującym lub filtrującym przebieg dowolnej aktywności człowieka, wbrew oczywistości logicznej kryterialności homeostatycznych mechanizmów motywacyjnych czy regulacyjnych. Obejmuje ona więc wszystko to, co określa się jako subiektywizm (racjonalny, obronny, intencjonalny, emocjonalny, egzystencjalny, moralny itp.) w procesach poznawczych, sprawczych i wykonawczych, pozwala też wprowadzać do analiz teorię logiki rozmytej. To, co dotąd traktowano jako nieoznaczone i nieprzewidywalne artefakty, zaburzające spójność zjawisk psychologicznych w paradygmacie funkcjonalistycznym, wchodzi teraz do analizy ich przyczynowości jako pełnoprawna składowa operacyjna.

Model ten wydaje się być obiecujący dla różnych dyscyplin wiedzy o człowieku, jednakże rozwinięcie go do postaci ujednoczonej koncepcji formalno-matematycznej daleko wykracza poza same tylko nauki społeczne. Pozwala wprowadzać do tych nauk elementy teorii układów złożonych, teorii systemów, a także idei, rodem z najnowszych osiągnięć fizyki. Ciekawe też wydaje się objęcie tym modelem komplementarności czasu wewnętrznego (subiektywnego) i tzw. czasu ekologicznego, co ma fundamentalne znaczenie dla problematyki pamięci i motywacji (Nieoznaczoność zachowań i motywacji, a subiektywne poczucie czasu. *Przegląd psychologiczny*, **47**, 243-256.). Przy różnych warunkach brzegowych i początkowych może służyć do wyjaśniania szerokiego spektrum zjawisk, procesów i mechanizmów intrapsychicznych (poznawczych, decyzyjnych, emocjonalnych, pamięci, uczenia itd.). Daje się stosować również do opisu jego rozwoju oraz kształtowania się cech i tożsamości we wszystkich fazach życia. Ciekawe wydaje się zastosowanie tego modelu do badania mechanizmów integracji w świadomości podmiotu

poznania tego, co racjonalne (logika dwuwartościowa) z tym, co nieracjonalne (alogiczność, logiki rozmyte). Może to mieć niezwykle implikacje zarówno w badaniu procesów twórczych jak i w psychologii klinicznej.

Osobnym wątkiem analiz w tym zakresie tematycznym było poszerzenie pojęcia potrzeby stymulacji o fenomen stresu. Sformułowano i uzasadniono tezę, iż w paradygmacie behawiorystycznym można mówić o zapotrzebowaniu na stres jako czynnika motywacyjnym i regulacyjnym zachowań, niezależnie od subiektywizmu doznań, związanych z jego przeżywaniem. Również i tu ujawnił się jednak dualizm ludzkiej natury, uwikłany w fenomen odporności na stres i na praktykę radzenia sobie z czynnikami stresogennymi. Własne studia na ten temat przedstawiłem w dwóch rozdziałach, poświęconych rezyliencji, a zawartych w monografii *Continuity versus Creative Response to Challenge: The Primacy of Resilience and Resourcefulness in Life and Therapy*, New York: Nova Science Publishers. (rozdziały 12 i 14). Podstawą tych analiz były pojęcia postaw afirmacji i negacji życiowej, ujęte szerzej, niż w tradycyjnej psychologii akademickiej. Dały też one asumpt do napisania książki popularnonaukowej *Stres – sztuka życia* (Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2004).

Problematyka regulacji (i autoregulacji) zachowań, samokontroli, warunkowanej przez postawy życiowe, a także afirmacji i negacji oraz zdolności radzenia sobie w interakcjach ze światem i w relacjach interpersonalnych, stała się jednym z głównych wątków problemowych, które później weszły w skład rozważań na temat formowania się tożsamości, podmiotowości i kreatywności człowieka we wszystkich fazach rozwoju i życia człowieka. Tym samym należy ją uznać za fundamentalną dla procesów rozwoju i wychowania – i dla analizy ich specyfiki oraz dynamiki.

3.2 Psychologia i pedagogika twórczości

Naturalną konsekwencją badań nad różnymi odmianami i aspektami potrzeby stymulacji i eksploracji okazało się zajęcie się jej szczególnymi formami i przejawami, jakimi są ciekawość poznawcza oraz kreatywność i ekspansja twórcza. Podstawowym problemem teoretycznym jest tu przeciwstawność dwóch paradygmatów fenomenologicznych – homeostazy i transgresji. Pierwszy zakłada zachowawczość zarówno intrapsychiczną jak i behawioralną, przekładającą się na zawężenie sfery motywacyjnej człowieka, a także na ograniczenie aktywności każdego rodzaju (od poznawczej, emocjonalnej, społecznej, do behawioralnej). Drugi zakłada zdolność do przekraczania granic w zakresie poznania, odczuwania i działania. W oczywisty sposób cała ta problematyka osadzona została w koncepcji nieoznaczoności intrapsychicznych aspektów natury i aktywności człowieka.

Problematyka twórczości (choć nie tylko) nie daje się w ogarnąć wyłącznie w tradycyjnych ujęciach psychologii akademickiej (twórcze rozwiązywanie problemów). Bardziej szczegółowo opisałem to we wcześniejszej monografii tematycznej, poświęconej biografii twórców (*Psychobiografie literackie – u źródeł twórczości*; Warszawa, 2000), starając się wykazać, że fenomenowi twórczości i jego uwarunkowań nie da się zredukować do skończonej ilości miar opisu psychologicznego jednostki twórczej i mechanizmów rozwojowych czy motywacyjnych, jakie za tym stoją (*Akt twórczy jako osobliwość procesów poznawczych. Psychologia: Edukacja i Społeczeństwo*, 2 (2), 119-142, 2005.). Kształtowanie się osobowości twórczej wiąże się ze specyficznymi predyspozycjami osobowymi, z osobliwościami rozwojowymi (autonomia wewnętrzna), nie dającymi się uchwycić w tradycyjnych koncepcjach psychologii i pedagogiki.

Istniejące w bogatej literaturze przedmiotu modele nie wydają się przydatne do wyjaśnienia fenomenu aktu twórczego. Jest on ze swej natury, nieoznaczonym i niemierzalnym fenomenem duchowym, wtórnie aktualizującym się w urealnionej formie. Istotą tego

dualizmu przedstawiłem w wielu publikacjach (m.in. *Psychologia i literatura – dwie strony medalu*. Polskie Forum Psychologiczne, 2004; *Psychologia i twórczość*. Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne, 2005; *Magia i mitologia psychologii*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2008. Geniusz a kalectwo. W: Z. Tarkowski, G. Jastrzebowska (red.) *Człowiek wobec ograniczeń*, Lublin, Orator, 2001; Nieoznaczoność zachowań i motywacji, a subiektywne poczucie czasu. *Przegląd psychologiczny*, **47**, 243-256, 2004; Czym jest i czym może być portret psychologiczny. W: R. Zawadzki (red.). *Portrety psychologiczne*, 13-157. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010).

Kluczowym zagadnieniem w tym wątku badawczym było szersze omówienie fenomenu narracji wewnętrznej. Paradygmat funkcjonalistyczny wywodzi tu psychologię i pedagogikę na manowce mnożenia bytów ponad miarę (polifonia narracyjna). Odwołanie się do antropologii personalistycznej oraz do wcześniejszej idei sokratejskiego daimoniona jest, co prawda, daleko posuniętym odstępstwem od współczesnych ujęć psychologii i pedagogiki, niemniej pozwala dobrze ogarnąć generatywne aspekty procesów poznawczych, w tym i twórczych.

Studia nad twórczością i jednostkami twórczymi (nauka, sztuka, historia), nasuwają wiele wniosków na temat procesów rozwojowych, jakie leżą u podłoża tego rodzaju aktywności – transgresyjnej eksploracji i ekspansji poznawczej. Ma to kapitalne znaczenie z punktu widzenia pedagogiki – zarówno jej filozofii jak i praktyki. Zasadniczą kwestią jest tu taki rozwój jednostki i takie kształtowanie się jego struktury intrapsychicznej i duchowej człowieka, by maksymalnie rozwijać, wspierać i wzmacniać jego wolność wewnętrzną (autonomie narracyjną), bazującą na pełni autonomii poznawczej i wykonawczej we wszystkich aspektach jego aktywności życiowej (w tym i twórczości).

Aktualizacja potencjału osobowego dokonuje się w rozwoju jednostki w jej „grach ze światem i z samym sobą” od pierwszych chwil życia. Dokładne omówienie tych procesów,

zarówno w ujęciu funkcjonalistycznym jak i personalistycznym, przedstawiłem w dwóch pracach monograficznych: *Mędrzec w szatach błazna lub szaleńca*. Warszawa: von borowiecky, 2010, oraz *Wychowanie do podmiotowości i kreatywności*. Warszawa, Wydawnictwo Salezjańskie, 2011.

Wszelako o formowaniu się osobowości i tożsamości twórczej decydują nie tylko procesy intrapsychiczne. Te bowiem są warunkowane również przez czynniki kulturowe, a zatem przez zespół oddziaływań zewnętrznych, decydujących o kształtowaniu się tożsamości kulturowej, historycznej i moralnej.

3.3. Tożsamość kulturowa, historyczna i moralna – psychologia kulturowa i międzykulturowa

Tożsamość człowieka jest nie tyle zagregowanym zbiorem cech i sprawności psychospołecznych ile uwewnętrznionym zespoleniem ze światem, w jakim żyje on i działa. W tym więc sensie konieczne jest wyodrębnienie i wyróżnienie takich jej aspektów jak psychologiczno-społeczny, kulturowo-historyczny i moralny (*Magia i mitologia psychologii*, Warszawa, 2010; Values as Determinants of National and Historical Identity in Individual and Community Life. *Dialogue and Universalism*, **11/12**, 99-107, 2009). Dopiero przy połączeniu tych trzech aspektów możliwe jest podjęcie całościowej analizy świadomości jednostki w rozumieniu zarówno funkcjonalistycznym jak i personalistycznym. Szczególny nacisk położono na kwestie rozwoju moralnego i sumienia, a także na interioryzację treści i wartości kulturowych (Czym jest i czym może być portret psychologiczny. W: R. Zawadzki (red.). *Portrety psychologiczne*, 13-157. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego, 2010; *Wychowanie do podmiotowości i kreatywności*. Warszawa, Wydawnictwo Salezjańskie.). Tradycyjna koncepcja Kohlberga wydaje się być tu niewystarczająca, gdyż traktuje rozwój moralny wyłącznie w kategoriach funkcjonalizmu i

adaptacji społecznej, a więc a kategoriach relatywizmu etycznego. Na marginesie tych rozważań powstał artykuł, związany z niepełnosprawnością – w tym także moralną

Tematyka ta została włączona do prac, publikowanych w okresie 2008-2012.

Wywiedziono w nich konkluzje dotyczące *rozwoju zrównoważonego*, którego niezbędną składową jest formacja moralna jednostki w sokratejskim i arystotelesowskim rozumieniu nabywania cnót jako wiedzy oraz ćwiczenia zmysłów wewnętrznych (zwłaszcza empatii). Te ostatnie zostały szczegółowo omówione w wymienianych wyżej pracach, a ich pedagogiczny sens omówiono osobno w monografii *Wychowanie do podmiotowości i kreatywności*.

Warszawa, 2011, Wydawnictwo Salezjańskie, 2011. Wielką rolę przypisuje się tu także postaciom znaczącym w psychobiografii człowieka (w psychologii rozwojowej i wychowawczej mówi się tu o „wpływie spotkań”, „relacjach”; w pedagogice określa się to mianem wpływu autorytetu).

W monografii tej zwrócono szczególną uwagę na zachowanie podmiotowej odrębności jednostki i poczucia powołania, wyrastających w trakcie możliwie pełnej aktualizacji zadanego jej potencjału osobowego. Osobliwości twórcze, przekładające się na jakościowo wyodrębnioną odmienność osobowości, tożsamości i świadomości, składają się pospołu na postacie mędrców, artystów, uczonych i innych jednostek o wyróżniającej się sprawczości kulturowej i historycznej (*Mędrzec w szatach błazna lub szaleńca*. Warszawa: von borowiecky. 2010).

Ubocznym wątkiem rozważań na tematy rozwojowe było zestawienie kwestii podmiotowości z niepełnosprawnością – w tym również moralną (Podmiotowość a niepełnosprawność. W: J. Kirenko (red.) *Zdrowa szkoła - zdrowy uczeń. Między teorią a praktyką. Wybrane zagadnienia*. Lublin, Wydawnictwo NeuroCentrum, 2010).

Nadto na marginesie studiów kulturowych powstał zbiór esejów, zawartych w książce *Kobieta* (Warszawa, von borowiecky, 2000). Przedstawia ona rozmaite postacie kobiety w tradycji kulturowej i w literaturze (archetypy, stereotypy, mity).

3.4 Podmiotowość jednostki i cywilizacji – studia porównawcze

Zwieńczeniem całości wieloletnich studiów nad rozwojem, funkcjonowaniem i działaniem jednostki było sformułowanie warunków kształtowania się podmiotowości człowieka, jako podstawy kreatywności w każdym aspekcie jego życia. Problematykę tę ujęto nie tylko w kategoriach psychologicznych czy personalistycznych, lecz także w kontekście analizy międzykulturowej i cywilizacyjnej, prowadzonej na podstawie historiozoficznych koncepcji Feliksa Konecznego (*Psychology in the theory and practice of civilization studies. Dialogue and Universalism*, 3/5, 123-149. *The Forgotten Philosopher of History. The ISCSC Newsletter*, vol.51, no.1, 42-43.). Przeciwnością jednostek podmiotowych są jednostki uprzedmiotowione przez instrumentalne i totalne ich formatowanie oraz przez manipulacyjne programowanie ich psychiki i świadomości. Filozoficzne, historyczno-kulturowe i cywilizacyjne uwarunkowania tych zjawisk i procesów w skali mikro i makro, a także ich konsekwencje, przedstawiłem w ostatniej pracy *Igraszki fałszywych bogów*, Warszawa, Wydawnictwo Salezjańskie, 2012. Z punktu widzenia filozofii i praktyki pedagogiki sprawy te wydają się mieć obecnie znaczenie wręcz zasadnicze dla kształtowania się współczesnego świata, zmierzającego ku antyutopii Orwella i Huxleya. Kluczem do odwrócenia tej niebezpiecznej tendencji jest pedagogika personalistyczna, wzmacniająca pozycję jednostki i jej szanse jako podmiotu w jej relacjach z coraz bardziej rozrastającym się globalnym Lewiatanem.

2.5 Podsumowanie

Efekty wieloletnich badań i studiów interdyscyplinarnych zostały wyczerpująco przedstawione w są następujących książkach:

Psychobiografie literackie – u źródeł twórczości

Magia i mitologia psychologii

Portrety psychologiczne

Mędrzec w szatach błazna i szaleńca

Wychowanie do podmiotowości i kreatywności

Igraszki fałszywych bogów.

Trzy ostatnie pozycje na tej liście zawierają pełny wykład wypracowanych przez lata studiów i badań koncepcji pedagogicznych w zakresie psychologii rozwojowej oraz filozofii i praktyki wychowania. Mogą być zatem potraktowane jako materiał, uprawniający do ubiegania się o stopień doktora habilitowanego w zakresie nauk społecznych.

4. Konferencje międzynarodowe

Uczestniczyłem w następujących konferencjach międzynarodowych:

1. Międzynarodowy Kongres etologiczny – Madison, USA, 1987.
2. Polsko-włoska konferencja psychologiczna – Casino, Włochy, 1987
3. Konferencja etologiczna – Utrecht, Holandia, 1989
4. Konferencja psychologiczno-etologiczna – Liege, Belgia, 1988
5. Kongres etologiczny – Monaco, 1990
6. Konferencja ISCSC (studia porównawcze nad cywilizacjami) – Kalamazoo, USA, 2009.
7. Konferencja ISCSC (studia porównawcze nad cywilizacjami) – Provo, USA, 2010.

Na wszystkich konferencjach prezentowałem wyniki badań oraz referaty problemowe. Część z nich była później wydawana w zbiorach pokonferencyjnych (proceedings).

8. Konferencja problemowa, dotycząca *animal software program* – Leiden, Holandia, 1990 (zaproszenie imienne).

5. Działalność dydaktyczna

Przez wszystkie lata pracy akademickiej prowadziłem zajęcia, poświęcone wszystkim wyżej przedstawionym tematom. Były to głównie seminaria (włącznie z magisterskimi), a także wykłady. Obejmowały one następujące bloki problemowe:

- a. psychologia ogólna
- b. psychobiologia, etologia i ewolucja
- c. magia i mitologia psychologii
- d. psychobiografie literackie – u źródeł twórczości
- e. postacie znaczące w psychobiografii człowieka
- f. podmiotowość i kreatywność – rozwój i kształtowanie tożsamości

Wypromowałem 10 magistrów psychologii, 5 prac magisterskich jest już na ukończeniu. Prowadziłem też dziesiątki prac rocznych, z których 6 (o tematyce psychobiograficznej) umieściłem w książce monograficznej *Portrety psychologiczne* (Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego).

Zorganizowałem i przez 4 lata prowadziłem studia podyplomowe na Wydziale Psychologii UW, poświęcone psychologicznym aspektom komunikacji medialnej (sam prowadziłem zajęcia, poświęcone manipulacyjnym technikom stymulacyjnym oraz manipulacyjnemu formatowaniu świadomości). Prowadziłem też zajęcia z psychologii ogólnej na różnych wydziałach UW oraz w Warszawskim Uniwersytecie Medycznym.

6. Działalność literacka, muzyczna, translatorska i publicystyka

W latach 1988-2007 napisałem 14 utworów dramatycznych. Wszystkie były emitowane w Teatrze Polskiego Radia (wszystkie anteny), jedna została wystawiona w Teatrze Telewizji, dwie zaś ukazały się drukiem w dwumiesięczniku literacko społecznym PULS. Nagrania są zarchiwizowane, nagranie telewizyjne weszło w skład tzw. „złotej setki” Teatru TV. Teksty oraz część nagrań została zarejestrowane w Polskiej Bibliografii Literackiej (*Instytut Badań Literackich PAN, 1988-2000*), podlegają również ochronie praw autorskich (jestem członkiem stowarzyszenia ZAiKS). Dokonałem też adaptacji teatralnej powieści I. Erenburga (wystawianej we Wrocławiu i Szczecinie). Napisany w 1992 roku scenariusz filmowy (stypendium Filmowej Agencji Scenariuszowej) nie został zrealizowany z powodów pozamerytorycznych.

Przez cały okres aktywności zawodowej pisałem artykuły publicystyczne, popularnonaukowe i recenzje wydawnicze (*Wiedza i Życie, Fakty i Fikcje* i in.). W latach 1998/99 sporządziłem opracowania tematyczne (percepcja osobowości medialnej) dla Ośrodka Studiów i Analiz Programowych TVP.

Od 1975 zajmowałem się działalnością translatorską. Przełożyłem 34 książki naukowe (z różnych dyscyplin wiedzy) popularnonaukowe, a także szereg tekstów literackich. Oprócz tego, tłumaczenia tekstów rozproszonych dały w sumie ok. 30 arkuszy wydawniczych, zaś recenzji wydawniczych – ok. 20 arkuszy. Tłumaczyłem i pisałem dla wielu wydawnictw (PWN, WSiP, Santorski i S-ka, Bellona, MAW, KAW, MUZA, Cis, PULS, von borowiecky, Wydawnictwo Salezjańskie i in.) teksty naukowe (głównie psychologiczne i pedagogiczne), literackie, eseistyczne i popularyzatorskie. Tłumaczyłem również filmowe listy dialogowe.

W młodości studiowałem eksternistycznie grę fortepianową i choć nie ukończyłem formalnie żadnych studiów, aktywnie zajmowałem się później problematyką edukacji

muzycznej, psychologicznymi aspektami kształcenia dzieci zdolnych, a także publicystyką muzyczną. Przez 10 lat prowadziłem zajęcia dla nauczycieli muzyki, poświęcone specyfice tego rodzaju edukacji, a także warsztaty dla młodych stypendystów Funduszu na Rzecz Dzieci (talentów). Efektem współpracy z tamtego okresu było opublikowanie artykułu w brytyjskim fachowym piśmie muzycznym (*Destructive aspects of music teaching. ESTA News and Views, vol. 15, no. 2, 7-11*). Artykuł ten został później wybrany do reedycji w rocznicowym wydaniu tego pisma, przygotowanym przez Y. Menuhina. Przez wiele lat prowadziłem też audycje radiowe, poświęcone muzyce fortepianowej i jej historii w szerszym kontekście kulturowym (radio CLASSIC, Radio WNET).